

Arheološka istraživanja crkve Sv. Martina u Prozorju 2008. g.

Belaj, Juraj; Sirovica, Filomena

Source / Izvornik: **Annales Instituti Archaeologici, 2009, V, 85 - 89**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:300:823970>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-19**

Repository / Repozitorij:

[AMZdepo - Repository of the Archaeological
Museum in Zagreb](#)

Arheološka istraživanja crkve Sv. Martina u Prozorju 2008. g.

Archaeological Excavations of St. Martin's Church in Prozorje in 2008

Juraj Belaj
Filomena Sirovica

Primljeno/Received: 15. 05. 2009.
Prihvaćeno/Accepted: 30. 05. 2009.

Tijekom jeseni 2008. godine obavljena je sedma faza arheološko-konzervatorskih istraživanja crkve Sv. Martina na Prozorju kraj Dugoga Sela (Martin-Breg). Do zdravice je istraženo svetište crkve, a za potrebe drenaže je istraživani i prostor uokolo svetišta te bočno prizidana kapela Sv. Barbare. Stratigrafija lokaliteta je prilično kompleksna zbog brojnoga i dugotrajnog ukapanja u i oko crkve. Sličnu kompleksnost poradi brojnih pregradnji pokazuju i ostaci arhitekture. Stečene su nove spoznaje o groblju i strukturama pronađenima na lokalitetu. Ove je godine istraženo 95 grobova te 448 stratigrafskih jedinica. Osobitu pozornost privlači sloj gorenja otkriven u bočnoj kapeli Sv. Barbare. Sudeći prema pronađenim ulomcima keramičkih neglaziranih pećnjaka, ovaj sloj ukazuje da je vjerojatno u 15. stoljeću u požaru stradao neki, uz crkvu prizidani objekt, možda čak ivanovački domus.

Ključne riječi: Crkva Sv. Martina, sakralna arhitektura, srednji vijek, novi vijek, Prozorje, Dugo Selo
Key words: St. Martin's Church, sacral architecture, Middle Ages, modern age, Prozorje, Dugo Selo

Institut za arheologiju je tijekom listopada i studenog 2008. godine obavio sedmu fazu arheološko-konzervatorskih istraživanja na lokalitetu *sv. Martin* na Prozorju kraj Dugoga Sela.¹ Nastavak je to istraživanja koja IARH kontinuirano provodi od 2002. godine. Osnovni cilj ovogodišnje arheološke kampanje bio je arheološki istražiti čitavu površinu svetišta crkve Sv. Martina, sve do zdravice.

Zbog potrebe arhitektonskog projekta i u skladu s konzervatorskim naputcima, istraživani su i pojedini segmenti s vanjske strane crkve, uz temelje crkvenoga svetišta. Riječ je o pojasu širine 1 m uokolo svetišta, prijeko potrebnog za izvedbu vanjske drenaže temelja svetišta, kojeg zbog većeg broja grobova te izrazito lošeg stanja u njima nađenoga osteološkog materijala, nije bilo moguće u potpunosti istražiti. Zbog toga je, u dogovoru s projektantom, do zdravice istražen prostor između središnja dva potpornjaka istočno od svetišta te sonda u produžetku, prema istoku, kako bi se tuda mogla "izvući" drenažna cijev iz svetišta.

No i područja sjeverno te južno od svetišta kao i bočna kapela Sv. Barbare istražena su u velikoj mjeri. Ipak, na tim su mjestima ostali neistraženi još poneki grobovi ukopani u zdravicu. Istraživanja su prekinuta zbog pogoršanja vremenskih uvjeta (hladnoće odnosno smrzavanja tla).

Svetište crkve

Istraživanje najmlađe, velike, grobnice 31 nije uzelo mnogo vremena, kako je u početku bilo očekivano, jer je ona nakon

1 Uz voditelja istraživanja dr. sc. Jurja Belaja, znanstvenog suradnika Instituta za arheologiju, u istraživanjima su sudjelovali Filomena Sirovica, zamjenica voditelja, Zrinka Premužić, dipl. antropologinja, Mario Bodružić, Anita Ivanković, Jelena Ivanišević, Tena Karavidović, Siniša Pamić, Lujana Paraman, Snježana Smolić i Ivana Turčin, apsolvence i absolventi arheologije na filozofskim fakultetima Sveučilišta u Zagrebu i Zadru, Jagor Blažić, Anastazija Cvitković, Goran Trninić i Ivan Valent, studenti i studentice arheologije filozofskih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te Ivana Ribić, studentica biologije i Ana Troskot, studentica povijesti. Za fizičke poslove angažirana su bila petorica radnika.

napuštanja crkve bila ekshumirana - vjerojatno prigodom preselečenja župe u Dugo Selo. U grobnici su nađeni samo djelomični ostaci jednoga jedinoga kostura, označenog kao grob 31a. U potpunosti je uklonjena i njezina konstrukcija od opeke te ostaci zapune grobnice, u kojoj je nađena jedna svetačka medaljica.

Istraživanje je nastavljeno u središnjemu istočnom dijelu svetišta, na prostoru na kojemu se nalazila, u prijašnjim kampanjama uklonjena, masivna baza za oltar. Nakon što su uklonjeni i posljednji ostaci sloja izmiješanih grobnih zapuna, SJ 752, ustanovljenih tijekom prijašnjih istraživanja, krenulo se s istraživanjem grobova.

Na ovome području, koje zauzima približno 1/6 površine svetišta, istraženo je 26 grobova, gotovo jednako koliko i u ostatku svetišta. Čini se da su ove godine istraženi grobovi stariji od većine ostalih, prije istraženih grobova u svetištu. Naime, u drugim su dijelovima svetišta mlađi grobovi i grobnice bili dublje ukopani od grobova na prostoru oltara i vjerojatno su u potpunosti uništili starije grobove. Ovdje je baza oltara spriječila pokapanja u najkasnija vremena. O većoj starosti ovih grobova govori i činjenica da su mnogi od njih bili presječeni ukopom za istočni temelj svetišta, o čemu će kasnije biti više riječi.

Podjelu ovog podsektora na istočnu i zapadnu polovicu uvjetovao je tijekom prijašnjih istraživanja ustanovljen uski, ali dugački ukop koji se pruža po sredini ovog podsektora u cijeloj njegovoj širini, dakle, u smjeru sjever-jug te koji je presjekao neke od grobova ustanovljenih u ovom podsektoru. Prvo su istraženi grobovi grupirani na zapadnoj polovici ovog podsektora, među kojima su ustanovljena tri dječja groba te četiri groba odraslih osoba. Od nalaza nađenih u ovim grobovima izdvaja se mala brončana predica, nađena kraj desne ruke kostura u grobu 172, dok su na rebrima kostura u grobu 191, čiji stratigrafski odnosi upućuju da je najstariji od ovdje spomenutih grobova, nađeni ulomci dviju staklenih perlica, zelene i bijele.

Nakon što su istraženi grobovi na zapadnoj polovici podsektora, dokumentiran je i uklonjen red kamenja koji se sastojao od sedam komada većeg (do 15 cm) te nekoliko komada sitnijeg (do 5 cm), nepovezanoga pločastoga kamenja koje se lista. Pružao se u smjeru sjever-jug u dužini oko 120 cm. Između kamenja

Sl. 1. Jedan od grobova u svetištu s izrazito loše očuvanim osteološkim materijalom (foto: F. Sirovica)

Fig 1 One of the graves in the sanctuary with very poorly preserved bone materials (photo: F. Sirovica)

te ispod njega nađeno je malo razmrvljene bijele žbuke. Istočno uz njega nalazio se sloj zelenkastog pijeska, dok su ispod njega ustanovljena dva jedva vidljiva, veća ali plitka ukopa, ukopana u zdravicu. U njihovim zapunama nađeno je samo vrlo malo sitnih komada ugljena. Nije bilo moguće protumačiti uzroke nastanka ovog reda kamenja i uz njega nađenoga zelenkastog pijeska te ispod njega ustanovljenih plitkih ukopa, pa ostaje samo nagađanje o tome radi li se o ostacima neke veće strukture koja je uništena intenzivnim pokapanjem na prostoru svetišta ili je namjerno uklonjena kad je izgubila svoju funkciju.

U istočnu, pak, polovicu ovoga podsektora najkasnije su ukopani grobovi 185, 188 i 190. U sva tri groba nađeni su zanimljivi nalazi. Na prstu kostura iz groba 185 nađena su dva prstena, od kojih je jedan ukrašen urezima; na lubanji kostura iz groba 188 nađene su male brončane rozete aplicirane na jedva očuvani komad drveta, a ostaci drveta nađeni su i ispod lubanje kostura; na zdjelici kostura iz groba 190 nađen je željezni trn, možda od pređice. Sve su ovo manje-više cjeloviti grobovi odraslih osoba, a presječeni su ukopom SJ 1247, ustanovljenim uz istočni temelj svetišta, tako da svima nedostaju stopala. Ovaj ukop, širine oko 20 cm, proteže se uz južni i središnji (ali ne i sjeverni!) dio istočnog temelja svetišta. Zanimljivo je da se ispod njega javlja nešto užij ukop, SJ 1279, koji se pak pruža duž cijeloga istočnog temelja svetišta. Sa sigurnošću se može tvrditi da nije riječ o istom ukopu jer je između njih ustanovljen grob 205, čiji je vrh presječen ukopom SJ 1247, dok je ukop SJ 1279 ustanovljen ispod ovoga groba. Čini se, dakle, da istočni temelj svetišta ima dvije faze gradnje: stariju, od koje je možda ostao očuvan samo najsjeverniji dio danas očuvanog temelja s ukopom SJ 1279 te mlađu, kojoj pripada južni i središnji dio temelja s ukopom SJ 1247. Dakle, grob 205 na neki način označava granicu između mladih i starijih grobova ukopanih na ovome prostoru.

I među starijim grobovima, pronađenima u svetištu, možemo na osnovi njihovih stratigrafskih odnosa uočiti redosljed ukopavanja. Tako su posljednji ukopani grobovi 193, 198, 197, 206 i 211, zatim slijede grobovi 199 (zanimljiv jer je pravilne orijentacije, istok-zapad)² i grob 208, dok bi od njih nešto stariji bili grobovi 213, 214, 215 i 217. Među najstarije možemo ubrojiti grobove 175, 207 i 220. Osim što oni nisu presjekli druge grobove, obilježava ih i sivo-plavi otisak od lijesa – ili od dasaka na koje je kostur bio položen – ustanovljen na dnima njihovih ukopa. Slični otisci su i prije primjećivani kod najstarijih grobova istraženih na lokalitetu. Svi ti grobovi stariji su od ukopa SJ 1279, svi su to grobovi odraslih osoba, a kosturi u njima redovito su bili izrazito loše očuvani, nekad do neprepoznatljivosti.

Također, svi pokojnici bili su položeni na leđa s rukama uz tijelo, što nije bilo pravilo u kasnija vremena, kada se javlja i ukop s rukama prekrštenim na prsima ili trbuhu.

Među ovdje nalazima valja spomenuti one nađene u grobu 197, gdje su uz dvije velike željezne pređice (jednu ovalnu i drugu pravokutnu), nađena i dva loše očuvana željezna predmeta, od kojih je prvi predmet oblika „L“ pronađen iznad kostiju podlaktice kostura, a drugi valjkastog oblika, uz kosti stopala. Možda je riječ o štapi za hodaње od kojeg se očuvala samo drška te okov na dnu. Spomenimo još i tri fragmenta srebrnog novca, nađena uz lubanju kostura groba 207, dio srebrne S-karičice iz zapune groba 199 te tri ulomka litike iz zapuna grobova 193 i 197 te iz SJ 1288.

Prostor istočno od svetišta

Pod pojmom „istočno od svetišta“ podrazumijeva se cijelo područje oko svetišta crkve, od južne od sjeverne sakristije, zajedno s ove godine istraženom sondom za odvodnju drenaže istočno od podzida SJ 343.

U najsjevernijem dijelu ovog sektora istražena su tri groba odraslih osoba. Čini se da grobovi 196 i 209 pripadaju mlađim grobovima na ovome lokalitetu, dok je od njih stariji grob 236, u kojem je uz lakat kostura nađen srebrni denar, kovan u doba kralja Žigmunda. Pronađeni denar kovao se između 1390. i 1427. g.³ Zanimljiv je i nalaz predmeta načinjenog od brončanih pločica s utisnutim kružnicama, pričvršćenih na tanki komad kože. Pronađen je na lubanji kostura groba 196 te se možda radi o ostatku parte.

Prostor između dva središnja potpornjaka u potpunosti je istražen tijekom ovogodišnje kampanje. Na ovom je području istraženo 17 grobova. Devet od njih pripadaju mlađim grobovima: 152, 157, 158, 164, 170, 174, 177, 181 i 186. Osim groba djeteta 164, to su sve grobovi odraslih osoba. Svi su bili presječeni ukopom SJ 1197 za podzid SJ 343. Nisu svi bili istodobno ukopani – uočeno je da se međusobno sijeku – no od starijih se grobova razlikuju po dobroj očuvanosti kostiju, time što su ukopani u sloj SJ 1161 ispod kojeg je ustanovljena starija razina ukopavanja, ili pak zato što sijeku ukop za SI potpornjak koji je ukopan u sloj SJ 1161. Međusobni odnosi spomenutih grobova govore da među najmlađe spadaju grob 152, 164, 170 i 177. Nešto stariji od njih (tj. njima presječeni) su grobovi 157, 181 i 174, dok bi najstariji bili grobovi 158 i 186. Najzanimljiviji nalaz nađen je u grobu 177, a radi se o dobro očuvanom kasnoantičkom bakrenom novcu Konstantina II., kovanoga dok je još bio cesar, između 330. i 337. godine, a koji je nađen kraj lubanje kostura.

Nakon što su ti grobovi istraženi, na cijelome ovom području uočen je sloj masne i kompaktne smeđe-žute gline, sa svim rijetkim primjesama razmrvljene opeke i žbuke (SJ 1161), u kojem je nađeno dosta dislociranih, izrazito loše očuvanih, većinom dugih kostiju. Na vrhu tog sloja bila je jasno vidljiva zapuna u njega ukopanog ukopa za SI potpornjak. Važnost toga sloja je u tome što on čini jasnu granicu između dviju ovdje uočenih razina ukopavanja, ali smješta u relativnu kronološku sliku vrijeme gradnje potpornjaka, koji se tako pokazuje mlađim od najstarije razine ukopavanja. Ispod spomenutog sloja uočeno je nekoliko grobova (179, 182, 189, 201, 216, 227, 228, 235). I ovi su grobovi vjerojatno ukopavani tijekom dužeg razdoblja, na što nas opet upućuju njihovi međusobni odnosi. Tako su među njima najmlađi grobovi 182 i 189, nešto stariji od njih su grobovi 179, 201 i 216, a slijede grobovi 228 te 235. Zanimljivo je spomenuti da je na dnu ukopa nekih od ovih grobova primijećen nekad jasan (kao u grobovima 179 i 182), a nekad samo u tragovima očuvan (kao u grobu 201) sivo-plavi otisak

2 Po tome se razlikuje od velike većine grobova koji uglavnom prate os crkve. Ona je, naime, od pravilne istok-zapad orijentacije, otklonjena je za oko 24° prema pravcu jugozapad-sjeveroistok.

3 Već su i prijašnjih godina na lokalitetu pronađena dva primjerka sitnoga novca (parvusa) istoga vladara.

od lijesa ili dasaka na koje je kostur bio položen. Neki su od ovih grobova (179, 201, 216 i 228) presječeni ukopom SJ 1389 za istočni temelj crkve te time ustanovljeni kao stariji od tog temelja. U svim je ovim grobovima pronađen samo jedan nalaz: loše očuvani željezni predmet (možda predica), nađen uz zdjelicu kostura iz groba 201. Nakon što su svi grobovi ispražnjeni, primijećena su dva jedva vidljiva ukopa u zdravici u čijim su zapunama nađeni samo rijetki sitni komadi ugljena. Ti ukopi nisu u cijelosti istraženi jer ulaze u istočni profil, a slični su ukopima ustanovljenim u svetištu.

Ove je godine istražena i izdužena sonda za drenažni kanal širine oko 120 cm istočno od podzida SJ 343. Radi se o podzidu cijeloga platoa koji prati crkvu s istočne, sjeverne i zapadne strane.

Na mjestu gdje je smještena sonda za drenažni kanal, nakon što je uklonjen sloj humusa, podzid SJ 343 precizno je očišćen i detaljno dokumentiran. Konstruiran je od velikoga, pri vrhu obrađenoga, a pri dnu neobrađenoga kamenja, loše povezanog bijelom žbukom. Širok je oko 100 cm, a visok (u ovoj sondi) oko 150 cm. Nakon njegova uklanjanja utvrđeno je da je postojao i stariji podzid od ovoga, označen kao SJ 1320, a ustanovljen na dubini oko 100 cm. Ovaj stariji podzid konstruiran je od većeg (40x30x20 cm) i manjeg (20x20x10 cm) kamenja, bez vezivnog sredstva. Istražen je u dužini oko 120 cm, a ulazi u sjeverni i južni profil. Širok je blizu 40 cm, a visok također 40 cm. Da se radi o starijoj strukturi, potvrđuje i ovdje istraženi grob 194 koji je presječen ukopom za podzid SJ 343, a ukopan u zapunu ukopa za podzid SJ 1230. Ukop za ovaj stariji podzid presjekao je većinu ostalih grobova, istraženih na ovom području (grobove 210, 218, 221, 223 i 237). Radi se o grobovima odraslih osoba, položenih paralelno s osi crkve, s glavama na zapadu. Iako je riječ o relativno mlađim grobovima, nisu svi ukopani u isto vrijeme, o čemu svjedoče njihovi stratigrafski odnosi. U najmlađe možemo svrstati grobove 210 i 223. Oni su presjekli nešto starije grobove 212, 218 i 221 (također presječen i ukopom groba 212). Svi ti grobovi ukopani su i u prilično debeli sloj masne i kompaktne smeđe-žute zemlje, sa sasvim malo razmrvljenog ugljena. Ispod tog sloja ustanovljena je zdravica te posljednji i najstariji grob istražen na ovom području. Riječ je o grobu odrasle osobe, označenom brojem 237. Kostu kostura iz ovoga groba izrazito su loše očuvane, a ispod njih je ustanovljen sivo-plavi otisak od lijesa ili dasaka na koje je kostur bio položen.

U južnom dijelu promatranog sektora prvo su dokumentirane pa zatim ispražnjene, već tijekom prijašnjih istraživanja primijećene, zapune širokih ukopa smještenih uz JI ugao svetišta, tj. sjeverno i južno uz kamenu strukturu trokutastog tlocrta. Široki su oko 80 cm, a duboki blizu 100 cm. Oba su zapunjena masnom i kompaktnom žutom glinom, s jako puno primjesa razmrvljene sivo-bijele žbuke. No dok se na dnu sjevernog ukopa javlja zdravica, na dnu južnog ukopa nađena je struktura od većega kamenja, žbukom povezanog s trokutnom strukturom, pa se možda radi o ukopu za ovu strukturu, tj. o dokazu o nekoj sanaciji južnog temelja crkve.

Istočno uza sjeverni ukop istraženo je i osam od njega starijih grobova. Najmlađi među njima je grob 226 koji je presječen ovim ukopom. Zatim slijedi grob 176 i ispod njega ustanovljen grob 200. Stariji od ovih grobova bili bi grobovi 222 i 231 (oba presječena ukopom groba 200), a još stariji od njih su grobovi 232, 233 i 238. Sve su ovo grobovi odraslih osoba i svi su paralelni s osi crkve, s glavama na zapadu.

Na prostoru južno od svetišta tijekom ovogodišnjih istraživanja istraženo je 13 grobova. To su većinom mlađi grobovi, a najmlađi među njima su tri groba male djece, grobovi 161, 166 i 168. Zanimljivo je da je već grob 161 presječen ukopom za južni temelj crkve, što potvrđuje pretpostavku o njegovoj sanaciji u relativno novije vrijeme. Tijekom ove sanacije presječeni su i ostali stariji grobovi, ustanovljeni uz južni temelj crkve: grob 160, zatim grob 229 koji se nalazio ispod njega te, najdublji

Sl. 2. Ukop uz istočni zid svetišta (foto: F. Sirovica)

Fig 2 Burial near the eastern wall of the sanctuary (photo: F. Sirovica)

ovdje istražen, grob 234. Važno je spomenuti i to da su neki od njih (160, 229 i 195) sa zapadne strane presječeni i ukopom za strukturu SJ 035. Među spomenutim grobovima ističe se grob 229, u kojemu je nađena naopako okrenuta desna natkoljenica kostura. Možda je izvađena prilikom ukopavanja groba 160 te potom vraćena u grob. U ovom je grobu, ispod kosti ruku, nađena i četvrtasta željezna predica.

Sjeverna sakristija

U sjevernoj sakristiji je tijekom ovogodišnje kampanje istraženo šest grobova, od kojih se samo grob 151 može smatrati mlađim od same sakristije. U taj je grob na leđa bio položen muškarac u dobi između 35 i 45 godina, s desnom rukom na trbuhu a lijevom ispod zdjelice. Bio je ukopan otprilike u središtu sakristije. Svi ostali grobovi, istraženi na ovom prostoru, stariji su od sjeverne sakristije i presječeni ukopima za njezine temelje. Među njima je možda najzanimljiviji grob na 230, čiji stratigrafski položaj govori da je stariji od istočnog temelja sjeverne sakristije. Zanimljivo, ovaj grob možda je presječen i ukopom za sjeverni temelj svetišta u odnosu na koji je postavljen, pod kutom od oko 45°, te se ne poklapa s orijentacijom crkve. Svi ostali grobovi, istraženi na ovom prostoru, pružaju se paralelno s osi crkve, s glavama na zapadu.

Tijekom ovogodišnjih istraživanja u potpunosti je istražen i jugoistočni dio sjeverne sakristije, gdje su istražena dva preostala groba, 146 i 148. Radi se o grobovima odraslih osoba, ukopanim u zdravicu. Grobovi su smješteni jedan uz drugi, između strukture SJ 473 i istočnog temelja sjeverne sakristije, a presječeni su ukopima za obje ove strukture.

Bočna kapela Sv. Barbare

I tijekom ovogodišnjih istraživanja kapela Sv. Barbare je podijeljena na sjeverni (apsida) i južni dio, koji su fizički odvojeni temeljem SJ 939, starijim od same kapelice, ali – kako je utvrđeno tijekom ovogodišnje kampanje – ipak ne osobito stari. U južnome su dijelu kapele istražena četiri groba te nekoliko slojeva. Ustanovljena je i razina gorenja starija od kapelice, koja se sastoji od sloja zapečene zemlje s ostacima razrušene kaljeve peći te sloja ugljena ispod njega.

Najmlađi ove godine istraženi grob mladi je od same kapelice. Riječe o grobu 144, u kojemu nisu nađeni ostaci kostura, već samo ostaci lijesa jer je grob većim dijelom bio presječen ukopom groba 140, koji je istražen tijekom prošlogodišnje kampanje. U zapuni groba 144 nađeni su ostaci štukature s biljnim motivima. Nakon što je grob 144 istražen, uklonjeno je nekoliko slojeva nastalih vjerojatno prigodom izgradnje kapelice. Ispod tih slojeva ustanovljen je grob 149 s kosturom odrasle osobe. Važnost ovoga groba je u tome što je presječen

Sl. 3. Sloj gorenja u bočnoj kapeli Sv. Barbare, presječen ukopima za grobove (foto: F. Sirovica)

Fig 3 A burned layer in the adjunct Chapel of St. Barbara, cross-cut by digs for graves (photo: F. Sirovica)

ukopima za temelje SJ 939 i SJ 940. Ovaj je grob, dakle, stariji od temelja kapelice, ali i temelja SJ 939 i 940 koji su pronađeni unutar kapelice, a stariji su od nje. Grob 149 je ukopan i u prije spomenute slojeve zapečene zemlje i ugljena, koje je tako zasigurno smjestio u vrijeme prije izgradnje kako kapelice, tako i temelja SJ 939 i 940. Nakon što je istražen grob 149, istraženi su i spomenuti slojevi te u njih ukopana četiri kružna ukopa promjera u prosjeku oko 30 cm, vjerojatno za stupove. U sloju crvene, zapečene, većim dijelom razmrvene zemlje (očuvane u SI uglu kojega čine temelji SJ 940 i 939), uz puno čavala (je li od drvene konstrukcije krova?), pronađeno je i mnoštvo ulomaka keramičkih, neglaziranih kalja. Riječ je o vrlo ranim oblicima pećnjaka, kakvi se i inače javljaju u ovim krajevima u 14. i 15. stoljeću. Preciznije će ih se moći datirati nakon podrobnije analize. Najveća koncentracija pećnjaka uočena je u SZ uglu između temelja SJ 938 i 939, što je možda indikacija o smještaju kaljeve peći. Ispod ovog sloja zapečene zemlje ustanovljen je tanki sloj ugljena koji se, kao i sloj zapečene zemlje, pružao na cijelom prostoru južnog dijela kapelice. Ispod njega je ustanovljen sloj masne i kompaktne smeđe-žute gline koji još nije istražen, te grobovi 171 i 178 koji su u njega bili ukopani. Grob 171 je grob odrasle osobe, izrazito loše očuvanih kostiju, u čijoj je zapuni nađena željezna strelica svinutoga vrha. Presjekao je posljednji grob istražen u ovom sektoru, grob 178, u kojem je također ustanovljen kostur odrasle osobe oko kojeg su se nalazili pravilni otisci, vjerojatno od lijesa ili od dasaka na koje je kostur bio položen.

U sjevernome dijelu kapele istraženo je šest grobova odraslih osoba te nekoliko slojeva u koje su bili ukopani. Svi istraženi grobovi presječeni su temeljima kapelice pa su tako i istražene slojeve u koje su ukopani smjestili u vrijeme prije izgradnje kapele. Također, svi grobovi orijentirani su u smjeru osi crkve s glavama na zapadu. Riječ je o grobovima 147, 150, 162, 153, 154 i 155. Od nalaza se ističe fragment loše očuvanog novca, nađen pokraj lijeve ruke kostura u grobu 153. Nakon što su grobovi istraženi, krenulo se s dokumentiranjem i uklanjanjem slojeva u koje su bili ukopani. To je, prije svega, tanki crno-crveni sloj koji

se možda može povezati sa spomenutim slojem gorenja južno od temelja SJ 939. No za razliku od situacije južno od temelja SJ 939, gdje se direktno ispod sloja gorenja nalazio sloj masne i kompaktne smeđe-žute gline, ovdje je ustanovljen sloj rahle sivkaste zemlje, s vrlo mnogo razmrvene bijele žbuke i opeke te ispod njega sloj crvenih neposlagnih i nepovezanih, većinom cijelih opeka, možda ostatak nekog urušenja. Tek ispod sloja opeka ustanovljen je sloj masne i kompaktne smeđe-žute gline s nešto ugljena, izuzetno sličan onome južno od temelja SJ 939.

Tijekom ovogodišnjih istraživanja istražen je i uzak prostor između istočnog temelja kapele (SJ 938) i od njega starijeg temelja SJ 940, gdje je ustanovljeno, dokumentirano i uklonjeno nekoliko slojeva te od njih stariji dječji grob kao i još dva manja ukopa (promjera 20 i 30 cm). Među ovdje ustanovljenim slojevima bitno je izdvojiti sloj ugljena koji također upućuje na neku razinu gorenja, možda istodobnu onima južno i sjeverno od temelja SJ 939.

Tijekom ovogodišnje kampanje stečene su nove spoznaje o groblju i strukturama pronađenima na lokalitetu. Prikupljeno je 133 vrećica nalaza, a 45 su izdvojena kao posebni nalazi. Istraženo je 95 grobova, čime se broj do sada istraženih grobova popeo na 238. U većini su grobova pronađene kosti bile u izrazito lošem stanju.

Zanimljiva je činjenica da je više grobova bilo presječeno gradnjom gotičke apside. Još uvijek nije potpuno sigurno kuda se pružao završetak romaničke apside – situacija je izuzetno kompleksna zbog brojnih pregradnji – no čini se da je potvrđena pretpostavka o nešto drukčijoj orijentaciji prve (vjerojatno romaničke) crkve, koja je vidljiva pri dnu sjevernog temelja svetišta.

Ove je godine istraženo 448 stratigrafskih jedinica (SJ 952 – 1399), među kojima i pojedini slojevi. Posebno su zanimljivi slojevi pronađeni unutar bočne kapele Sv. Barbare. Tamo uočen sloj gorenja postavlja istraživačima pitanje o tome što je to gorilo i kada? Pri dataciji požara pomoći će nalazi ulomaka keramičkih neglaziranih pećnjaka. I prije podrobnije analize može se reći da se slični primjerci javljaju u 14. i 15. stoljeću. No ovi nalazi

istodobno ukazuju i na značaj izgorjele prostorije. Je li se to, uz crkvu prizidan, grijao župni dvor (budući da se župa spominje već od 1334.), ili je možda čak riječ o ivanovačkome domusu? Nadamo se da će naredna istraživanja ponuditi odgovore na ova pitanja. Važno je napomenuti kako temelji objekta, pronađeni unutar gabarita kapelice Sv. Barbare, ne pripadaju tome izgorjelom objektu, jer je utvrđeno da su mlađi od požara: ustanovljeno je da ti temelji sijeku grob 149 koji je pak već bio ukopan u spomenute slojeve zapečene zemlje i ugljena.

Summary

In the fall of 2008, the seventh stage of archaeological rescue excavations of St. Martin's Church in Prozorje near Dugo Selo (Martin-Breg) was conducted. The sanctuary of the church was excavated down to sterile soil, and for the purpose of drainage the area around the sanctuary was dug out, as well as the laterally joined Chapel of St. Barbara. The site's stratigraphy is rather complex due to numerous and long-lasting burials in and around the church. The remains of architecture demonstrate similar complexity due to numerous reconstructions.

A new understanding of the cemetery and the structures found on the site was gained. In 2008, a total of 95 graves and 448 stratigraphic units were excavated. According to their stratigraphic relations, the excavated graves were assigned relative chronological relations.

The graves excavated in 2008 in the central eastern part of the sanctuary, in the area where there was a massive altar base, are older than most other graves excavated in the sanctuary before. This is due to the fact that the altar base prevented burials in the latest periods.

It is interesting that a rather large number of graves were cross-cut when the Gothic apse was constructed. The full extent of the Romanesque apse is still not known with complete certainty – the situation is extremely complex due to numerous reconstructions – but the finds seem to confirm the assumption of a slightly different orientation for the first (probably Romanesque) church, which is

visible near the end of the northern foundations of the sanctuary. It seems therefore that the eastern foundations of the sanctuary have two construction stages: an older stage, of which maybe only the northernmost part of the presently preserved foundations remain, and a younger stage, to which the southern and the central parts of the foundations belong.

The area east of the sanctuary of the church was excavated as well, from the southern to the northern sacristy, along with the drainage trench east of the supporting masonry. In this area, 51 graves were excavated. At the bottom of the burials of some excavated graves, grey-blue imprints were identified, made by a coffin or planks upon which skeletons were laid; at times they were obvious, and at times they were preserved only as in the barest contours.

The age of the north-eastern support was confirmed as younger than the oldest burial level. The newly opened trench also contained older supportive masonry around the plateau on which the church is situated.

In the 2008 campaign, six graves were excavated in the northern sacristy, of which one is younger than the sacristy, and all other graves are cross-cut by digs for its foundations. In St. Barbara's Chapel, ten graves and several layers were excavated. The burning horizon deserves particular attention: a layer of red, burned, mostly friable soil, containing many nails (from the wooden roof structure?) and numerous fragments of stove tiles. The appearance of these ceramic stove tile fragments without glaze indicates that in this layer, probably in the fifteenth century, a structure connected to the church – perhaps the domus of Ivanec – was destroyed by fire. It is important to point out that the foundations of the structure found within the Chapel of St. Barbara do not belong to this burned structure, since it was ascertained that they are younger than the fire: these foundations cross through grave 149, which was already sunken in said layers of burned soil and charcoal.

During the excavations, some interesting small finds were collected as well. Some were found in graves, i.e. in their fill, others in the layers. Worth mentioning are the finds of rings, S-loop, belt buckles, probably traces of beedgear and a walking stick, fragments of lithics and two iron arrow points. Several coin specimens were found as well. Some of them are shabby to such an extent that they were entirely illegible before cleansing, but among the better preserved specimens, the most outstanding are a silver denarius of King Sigismund and particularly the well-preserved copper coin of Constantine II, melted as he was still a Caesar, between 330 and 337, and found near the skull of the skeleton in grave 177.